

LOŠKE VISLICE NA GAVŽNIKU

Smrtne obsodbe so bile v starih časih pogoste. Dr. Pavle Blaznik je objavil nekatere procese iz loških deželskosodnih protokolov med leti 1625–1637.¹ Zanimivo pisanje morate sami prebrati. Na tem mestu naj le povzamemo, za kaj vse so bile izrečene smrtne kazni. Leta 1626 so nesrečno končali: Primoža Benedika, gruntarja iz stirpniške župe v Seliški dolini, so obglavili zaradi dveh ubojev. Mihaela Jesenka iz Gabrške Gore so tudi obglavili. Pod Poljanami naj bi pobil in oropal nekega Vipavca, ki se je vračal iz Loke proti domu. Andreja Okorna iz Podmlake so zaradi krvoskrunstva s pastorko obesili, Klateža Janža Tisovca so zaradi tatvine obesili leta 1629. Istega leta so zaradi gospodarskega kriminala obesili Janža Mokerja. Kradel je živo srebro. Leta 1631 so obglavili Marjeto Škerbec zaradi utopitve leto in pol stare hčerke Maruše. Janž Treffel je bil nepoboljšljiv tat celo po cerkvah. Še rablju je ukradel pas. Obesili so ga leta 1631. Istega leta so obesili velikega tatu Ahaca Weiza.

Blaznik zelo splošno sklepa, da je smrtne obsodbe opravil rabelj, ki so ga klicali iz Ljubljane, na Gavžniku bodisi z obešanjem, bodisi z obglavljenjem.² Pri Tisovcu pravi, da so ga obesili na običajnem mestu.³ Samo v nekaj letih so justificirali kar nekaj ljudi. Gotovo v srednjem veku ni bilo milejšega kaznovanja.

V Loki vemo kar za dva Gavžnika. Ime pride od popačene besede gavzniti, umreti na ne posebno ugleden način. Pahovčev Gavžnik nad istoimenskim mlinom in kajžo je kar pozabljen. Kdor še ve zanj, meni, da je v zmoti, ker naj bi bil pravi Gavžnik v Stari Loki, v sedanjem Groharjevem naselju. Tu je za garažami in Gasilskim domom hribček, na katerem je križ. Oba Gavžnika sta na vzvišenem mestu, ker so včasih zahtevali, da so bili obsojeni v opomin mimoidočim, in so jih tako videli že od daleč. O prifarškem Gavžniku nisem zaenkrat mogel ničesar zaslediti, razen že splošno znanega izročila, da so na njem obešali.

Več pa sem izvedel o Pahovčevem Gavžniku, najvišji vzpetini vzhodno od Kamnitnika. Proti vzhodu počasi prehaja v ravnino Sorškega polja. Anica Jamnik, po domače Kandiževa, iz Škofje Loke, je povedala, da so severno za hribčkom kopali železovo rudo. Tudi pri Pahovcu so še vedeli za to.⁴ V nekakšni umetni dolinici na vrhu je umetno zložena skalnata škarpa, ki ji za sedaj ne vemo pomena. Ali je bil pod njo rov, kjer so kopali rudo? Mogoče pa je bila tam nekje le stara vetrna peč? Kandižev ata (rojen 1872) je pripovedoval, da kadar so bili v stiski za denar, da ga ni bilo niti za sol, so nakopali na tem mestu rudo in jo peljali v Železnike. Junija 1988 sva z Alojzjem Jamnikom na bližnji Kandiževi njivi nabrala nekaj kosov rude. Ti kosi se pokažejo pri oranju, nedaleč od Gavžnika.

Poznavalec loške zakopane preteklosti ing. Rajko Brank me je opozoril, da pri najdenih kosih gre mogoče že za pretopljeno žlindro. Ali je bila nekoč na tem hribu vetrna peč za topljenje rude? To bi segalo zelo daleč nazaj, morda celo v železno dobo. Rudo so pri postopkih v vetrnih pečeh slabo izkoristili. Zato je ohranjena

žlindra še težka in se jo je splačalo voziti v plavž v Železnike. Strokovnjaki pa naj povedo, ali gre za rudo ali žlindro.

Vzhodni del Gavžnika je že ranjen. Nepoznavalec bo mislil, da so skalnati robovi pristni. Vendar temu ni tako. Na tem mestu so v letih 1902 do 1906 lomili kamenje, takrat kot so obrezali tudi Kamnitnik. Material so obdelovali za bohinjsko progo in predor. Po pripovedovanju Anice Jamnik in Pahovčeve mame, Angele Šifrer, so temu predelu rekli »v Hribah«. Pokojna Ledrarjeva Mici je vedno tako rekla. Potrditev tega ustnega izročila pa sem našel v pisanih virih.

Intabulacijske knjige graščine Stara Loka omenjajo večkrat občinske deleže »v Hribah za gaugam«. V obravnavanem obdobju so bili seveda že v privatni lasti. Prvikrat sem opazil to zemljiščno ime leta 1827 v drugi knjigi. Javlja se še pozneje v III/222, IV/16, 69, 121 in še drugje.⁵ V raznih opombah sem odkril, da so nekatere deleže vpisali v knjigo novalistov gospodstva Škofje Loke pod št. 435, 437 in 446.⁶ V knjigi novalistov je loško gospodstvo, pozneje tudi že državno, vpisovalo nove naselnike in na novo pridobljene deleže, tudi tiste, ki so prišli iz občinskih oziroma srenjskih posesti. Pri prvem vpisu pod št. 435 je uradnik ob prepisu v sedanjo zemljiško knjigo zapisal tudi sedanji vložek št. 144. katastrske občine Suha. Pri št. 445 pa je vpisal vložek št. 111. Oba vložka sta bila pozneje izbrisana in odpravljena. Razvidno pa je, da so bile v njih naslednje parcele: št. 1137, 1139, 1143 in 1052–1056, vse v katastrski občini Suha. Te parcele pa še obstajajo in so vse res za gavgami (Gavžnikom) v smeri pod hrib proti Sušici. Danes so večinoma to travniki (in njive).

Leta 1843 je Martin Plešec iz Stare Loke št. 9, kupil na licitaciji za 440 gld. dva joha teh občinskih deležev od Hartmana iz Binklja št. 14.⁷ Lastništvo v našem primeru niti ni važno. Za nas je zanimivo, da je bilo zemljišče njiva in da so tedaj še vedeli, da je šlo nekdanj za občinski delež. Torej je bila posest okrog gavg nekdanj občinska. Ti drobiži so me prignali, da sem pogledal, kaj pišeta o vislicah loška zgodovinarja France Pokorn⁸ in Pavle Blaznik.⁹

Pokorn piše: »...Na loški železniški postaji sva. Od postaje do loškega mesta je najprijetnejša pešpot čez polje in skozi vas Staridvor, kakor jo je zaznamovalo planinsko društvo. In ko si dospel vrh »gavžnika«*, razgrne se pred teboj lepo mestece Loke... (*Hrib, na katerem so nekdanj obešali zločince na vislice – gavg) ...«¹⁰ Za boljše poznavanje naj povem, da so z železniške postaje hodili čez Suho ali pa čez Pahovca. Sedanje ceste na Trato še ni bilo in so jo zgradili tik pred prvo svetovno vojno. V starih katastrih se predel vzhodno od Gavžnika imenuje Klanec.¹¹

Staroločki Gavžnik s križem na vrhu in podrtnim znamenjem ob vzhodju. Kamniti kvader naj bi izviral iz Krvavega znamenja pri Dolencu

Dr. Pavle Blaznik o mestu smrtne kazni piše zelo previdno: »... *Hujše delikte (ubijalstvo, detomor, tatvine, tudi primer čarovništva) so kaznovali s smrtjo. Smrtne obsodbe (obglavljenje, obešanje) je izvrševal rabelj iz Ljubljane na prostoru ki z imenom spominja na krvavo rihto (Krvavo znamenje, Gavžnik). Smrtne obsodbe sicer niso bile nekaj izjemnega, vendar se je 1722 gospostvo našlo v zadregi, ko je bilo na procesu hkrati šest obdolžencev, izmed katerih so dva zaradi mladosti oprostili, a ju za vedno izgnali z ozemlja loškega gospostva, eden je bil obsojen na obglavljenje, trije pa na obešanje. Tedaj je glavar poročal škofu, da so se vislice pred mnogimi leti podrlle, a da bi morali glede na deželni patent postaviti nove, in to na vzvišenem prostoru. Po glavarjevih besedah ni bilo moč dobiti obrtnikov in dninarjev za tako delo niti za trikratno plačilo...»¹² Od prenehanju izvrševanja smrtne kazni v Loki in podrtju vislic pa je zapisal: »... Od 1782 dalje je bilo deželsko sodišče podrejeno višjemu kriminalnemu sodišču v Celovcu: v zvezi z zakonom o kriminalnih zločinih in kriminalnih kaznih (1787), ki je omejil smrtno kazen, je izšla 1. 8. 1788 dvorna uredba, s katero niso več izvrševali smrtnih kazni v območju deželskih sodišč; v tej zvezi so zato na loškem Gavžniku podrli vislice...»¹³*

Blaznik locira loške vislice na suški Gavžnik edinole v podpisu k Merianovi podobi Loke iz leta 1649. Pod sliko je zapisal – *Merianova upodobitev Škofje Loke z Gavžnikom, levo Stara Loka, desno Puštal*.¹⁴ Vislice so upodobljene na hribu severovzhodno od sotočja obeh Sor, kar bi iz perspektive na sliki odgovarjalo suškemu Gavžniku.

O obglavljanju je Pokorn zapisal: »...Tudi je prostor, kjer se je reklo »pri krvavem znamenju«, kjer so nekdanj ondi hudodelnike devali ob glavo. Znamenja ni več, pač pa je ondi hiša št. 15 po domače »pri Jožku«, t. j. ondi, kjer drži pot v Crngrob iz mesta in znamenje je naslikano na hiši...« Na drugem mestu piše: »... O loških krvavih sodbah nam še priča kraj »pri krvavem znamenju« t. j. na mestu, kjer stoji dandanes »Jožkova hiša« št. 15 v Stari loki, mimo katere drži pot v Crngrob. Na tem mestu so nekdanj na smrt obsojene obglavljali, druge pa na vrhu hriba »gavžnika« obešali na vislice. Kadar so peljali obsojenega zločinca v smrt, zvonil mu je mali zvonček, ki so ga zvali »malefizglöcklein«. Odpravili so ga iz zvonika sedanje mestne župne cerkve l. 1683 po sklepu cerkvenega predstojništva pri cerkvenih računih.«¹⁵ Torej naj bi po Pokornu ločeno izvajali smrt z obešanjem in obglavljanjem. Ne bi se na tem mestu spuščali v srednjeveško penologijo. Že iz sv. pisma je razvidno, da so Kristusa kot Nerimljana – Juda križali, medtem, ko so sv. Pavla kot rimskega državljana obglavili. Torej je bila smrtna kazen na različnih mestih mogoča. Del krvavega znamenja je sedaj v poznejši Gosarjevi izvedbi fresko naslikan v jugovzhodnem vogalu Dolenčeve hiše v Stari Loki, danes št. 2. Na jug ob cesti na Faro je obrnjena freska sv. Jurija, farnega patrona, proti vzhodu ob poti v Crngrob pa je že crngrobško Oznanjenje. Tragika krvavega znamenja je tu že zbledela zaradi pomembnosti farnega patrona in božje poti v Crngrobu.

V zemljiških knjigah župnišča in farne cerkve sv. Jurija v Stari Loki večkrat omenjajo njive pri Krvavem znamenju »*ein Aker am Osterfeld hinten dem blutigen Kreuze*«. ¹⁶ Žal ponekod spet niso vpisali poznejšega zemljeknjižnega vložka, da bi lažje našli lokacijo. V dveh primerih pa smo jih le našli zapisane. Gre za parcele št. 58, 59 in 61 v k. o. Škofja Loka, ki so vse v bližini sedanje Dolenčeve hiše.

Kaj pa sedaj s starološkim Gavžnikom? Ali so bile gavage na dveh mestih? S točno lokacijo krvavega znamenja pri Dolenčevi hiši odpade misel, da so obglavljali pod starološkim Gavžnikom. Mogoče je, da sta križ in podrto znamenje ob poti le še simbolično obeležje smrtnih kazni. Pod tem Gavžnikom je položen kvader, prav ob sedanji cesti, kot smo že omenili. V sredini ima izdolbljeno jamico, kjer je bila

včasih pušica za denar. Na tem kvadru je bila baročno ukrivljena pločevinasta strešica. Pod njo pa je bil na desko naslikan sv. Jurij v borbi z zmajem. Znamenje je propadlo. Ohranil se je le kamnit podstavek. Razne izvrtine v kamnu na določenih mestih, kažejo, da so podstavek že prej nekje uporabljali. Ustno izročilo veže ta podstavek za krvavo rihto obglavljenja, kar je verjetno. Vse kaže, da so obglavljali v smeri Stare Loke, obešali pa proti vzhodu, na Pahovčevem Gavžniku. Starološki Gavžnik je mogoče poznobaročno obeležje združene smrtno kazni obglavljanja, ki je bilo v bližini in obešanja. Lahko pa so kdaj v preteklosti na tem mestu izvedli kakšno posebno, mogoče cerkveno smrtno kazen.

Dokončno potrditev o dveh lokacijah izvajanja smrtno kazni pa sem našel na vojaških kartah Notranje Avstrije iz let 1784–1787, ki jih hranijo v Vojaškem arhivu na Dunaju. Kopijo karte za Škofjo Loko in del okolice mi je ljubeznivo priskrbel ing. Darko Cafuta.¹⁷ Na karti 1 : 28800 so vzhodno od Kamnitnika naslikane trikotne vislice, prav takšne, kot jih že poznamo iz Merianove podobe. Zraven je napisano: *Gericht* (sodišče). Gavge so takrat še stale, leta 1788 pa so jih podrli.

Opombe

1. Pavle Blaznik, Loški deželskosodni protokoli 1625–1637, *Loški razgledi* 23, 1976, str. 25–32, passim. – 2. Ad. 1, str. 26. – 3. Ad. 1, str. 29. – 4. Pogovori v juniju 1988 z Anico Jamnik, rojeno Kandiž, 1918, Kopališka 2, Škofja Loka. Kandiževa njiva oziroma travnik je takoj severno od hriba Gavžnika. Njen oče je bil rojen 1872. Pogovor z Angelo Šifrer, rojeno Triler, 1924, Pahovčevo mam, Potočnikova ulica 10. Na njihovem travniku je na najvišji točki Gavžnik. Pri Pahovcu se pravi po lastniku Homanu-Pahovcu iz Zminca. Starejši hišni imeni sta še bili Pri Nandetu (Ferdinandu Permozerju) in Na gmajni. – 5. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki (ZAL Šk. L.), *Intabulations Buch des Guts Altenlack I–IV* iz let ca. 1782–1850. Te štiri knjige so listinska serija h glavni knjigi. – 6. ZAL Šk. L., *Novalisten Herrschaft Lack*. Na novo vpisani lastniki v celotnem loškem gospostvu. Knjiga je bila verjetno nastavljena po 1803, ko je gospostvo prevzela država. – 7. ZAL Šk. L., *Listinska serija h gospostvu Loka*, zvezek I, str. 241. – 8. France Pokorn, Loka, Krajepisno zgodovinska črtica, *Dom in svet* 1894. – 9. Pavle Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803)*, Škofja Loka 1973. – 10. Ad. 8, str. 145. – 11. ZAL ŠK. L., kopija Franciscejskega katastra – reambulacija 1869. – 12. Ad. 9, str. 258. – 13. Ad. 9, str. 361. – 14. Ad. 9, str. 306. – 15. Ad. 8, str. 148, 246. – 16. ZAL Šk.L., *Grundbuch des Pfarrkirche Altenlack*, urb. št. 72, vl. št. 405 k. o. Škofja Loka; *Grundbuch des Pfarrhof Altenlack*, urb. št. 14, vl. št. 390, k. o. Škofja Loka, *prav tam*, urb. št. 42 (vloček ni vpisan). Lastnik te zadnje parcele je bil Klamfar iz Stare Loke in je še pred pozidavo stolpnic imel njive na Osterfeldu (pri kasarni). – 17. Kriegs Archiv Wien, Kartografski oddelek B IX/a.

Zusammenfassung

Die Todesstrafe wurde zuzeiten auf mehrere Weisen vollstreckt. Am bekanntesten war der Tod durch Henken oder Enthauptung. Die Todesstrafe wurde an von weitem sichtbaren ständigen Stellen vollstreckt, mit der Absicht, sie werde positiv auf die Zuschauer, Umwohner und Vorbeigehenden einwirken. In Škofja Loka sind zwei Gavžnik genannte Galgenhügel nachgewiesen, wo die Missetäter angeblich gehenkt wurden. Nach der mündlichen Überlieferung ist uns besser jener in Stara Loka bekannt. Auf diesem Galgenplatz soll gehenkt, auf seinem Fuße aber enthauptet worden sein. Hier hat sich noch ein behauener Quader erhalten, der bis vor einigen Jahren dem Bildstock des hl. Jurij (Georg) als Sockel gedient hat. Er soll vom ehemaligen Bildstock »Krvavo znamenje« (»Blutmarterl«) hergebracht worden sein. Schriftliche Quellen darüber sind einstweilen noch nicht gefunden worden.

Die zweite Gavžnik-Lokation befindet sich auf dem Ostgipfel des Kamnitnik. Nach dem Besitzer Pahovec wird er noch heute Pahovčev Gavžnik genannt. Er hat eine recht entsprechend exponierte Lage am alten, in die Stadt führenden Weg. Über diese Lokation des Galgens berichten schriftliche, gemalte und mündliche Quellen. Auf Merians Abbildung von Loka aus dem Jahr 1649 ist der Galgen noch an dieser Stelle abgebildet. In der österreichischen Militärmkarte aus den Jahren 1784–1787 ist er noch eingezeichnet. Neben dem dreieckigen Galgen ist die Inschrift: Gericht. Im Jahr 1788 wurde der Galgen schon niedergerissen. In den Grundbüchern hat sich noch durch die ganze erste Hälfte des 19. Jahrhunderts hindurch der Grundstückname »v hribah za gavgam« (in den Hügeln hinter dem Galgen) oder »za gavgam« erhalten. In der mündlichen Überlieferung werden die umliegenden Parzellen noch immer »V hribih za gavgam« genannt. Es ist interessant, daß wir in der Nähe des ehemaligen Galgens Stücke von Eisenerz oder vielleicht bereits verarbeiteter Schlacke gefunden haben. Solche Stücke waren am Ausgang des vorigen Jahrhunderts noch so zahlreich, daß sie nach Železniki in den Hochofen geliefert wurden. Dies weist darauf hin, daß sich die Galgenlokation schon auf einem alten bedeutsamen Punkt befand. Demnach wurden die amtlichen Todesstrafen durch Henken an dieser Stelle vollstreckt.

Enthauptungen fanden in Loka beim Bildstock »Krvavo znamenje« statt. Dieser stand am Wege aus Škofja Loka nach Stara Loka. Heute ist ein Teil dieses Bildstocks in das Dolenc-Anwesen in Stara Loka einbezogen. In der Südostecke des Hauses ist heute die Freske der Verkündigung und des hl. Jurij. Vielleicht stammt aus dieser Lokation des »Krvavo znamenje« jener Sockelquader unter dem Gavžnik von Stara Loka, wie schon vorerwähnt. Daß die Lokation des »Krvavo znamenje« am Dolenc-Haus die richtige ist, vermitteln die Eintragungen im Grundbuch. Aus den Grundstücknamen der Äcker beim »Krvavo znamenje« läßt sich nach den heutigen Parzellennummern die Lokation an dieser Stelle ermitteln.